

SLOVENSKA LJUDSKA PESEM:

***Graščakov vrtnar* – primerjava motiva**

Avtorice: Sabina Cankar, Klara Dolinar, Manca Gartnar, Uršula Por, 1. M

Mentorica: Špela Camlek

KAZALO

1. UVOD	3
2. OBNOVA OBRAVNAVANIH DEL	4
2.1. Graščakov vrtnar	4
2.2. Tristan in Izolda	4
2.3. Ljubezen, silnejša od smrti	6
3. PRIMERJAVA MED DELI	6
4. MOTIV RASTLIN IN NJIHOVA SIMBOLIKA	7
5. ZAKLJUČEK	7
6. VIRI IN LITERATURA	8
Knjižni viri in literatura	8
Spletni viri	8
Prilogi – dve obravnavani besedili	9

1. UVOD

Ob informativnih dnevih smo v okviru delavnice z naslovom *Kje so tiste stezice* primerjale motive različnih srednjeveških pesmi. Obravnavale smo slovensko ljudsko pesem *Graščakov vrtnar*; špansko romanco *Ljubezen, silnejša od smrti* ter viteški roman *Tristan in Izolda*. Zanimali so nas motivi in simbolika v obravnavanih besedilih ter predvsem, kje se kaže vpliv evropskih srednjeveških romanc na slovensko ljudsko ustvarjalnost.

2. OBNOVA OBRAVNAVANIH DEL

2.1. Graščakov vrtnar

Živel je vrtnar, ki se je zaljubil v graščakovo hčer. Ker je bil nižjega sloja, so ga obglavili, njegova ljubica pa je omedlela. Pokopali so ju drug zraven drugega. Iz vrtnarjevega groba je zrasla lilija, iz groba grajske hčerke pa vrtnica. Roži sta zrasli in se povezali med seboj.

2.2. Tristan in Izolda

Je zgodba o grešni in prepovedani ljubezni med kraljico Izoldo in vitezom Tristanom.

Povzetek zgodbe po članku Delie Steinberg Guzmán (<<https://akropola.org/tristan-in-izolda-mit-in-simbolizem/>>):

»Tristan je mlad princ, ki živi na dvoru svojega strica Marka Kornvalskega. V težkem boju premaga Morolta Irskega, ki je od Marka vsako leto terjal davek stotih mladenk; a tudi Tristana med bojem zadene zastrupljena puščica in ga smrtno rani. Zapusti dvor in se vkrca na barko brez vesel, jader in krmila, na pot vzame le svojo liro. Tako čudežno prispe do ozemlja Irske. Tam mu Izolda Plavolasa, izvedenka v zdravilnih in čudežnih napojih, tako kot poprej njena mati, ozdravi rano. Tristan se predstavi kot Tantris, ker noče razkriti kdo je v resnici. Toda Izolda v njem prepozna Moroltovega ubijalca, tako da primerja škrbino njegovega meča s koščkom jekla, ki ga je izvlekla iz lobanje poraženca. Kljub temu – bodisi iz sočutja bodisi iz porajajoče se strasti – poskrbi za ranjenca.

Ko se Tristan vrne na dvor, mu stric naroči, naj mu poišče dekle, s katero bi se rad poročil, od katere pa ima le zlat las. Tristan spozna, da las pripada Izoldi Plavolasi. Z izrednimi junaškimi dejanji jo osvoji za strica; njegovo največje junaštvo je, da se zoperstavi in ubije pošast-kačo, ki pustoši po Irski in ustrahuje celo najpogumnejše može.

Na poti z Irske v Kornval Izoldina služabnica pomeša stekleničke s čarobnimi napoji, ki jih ima princesa s seboj. Izolda, zaslepljena od sovraštva, Tristanu ponudi čašo smrti. Vendar oba izpijeta ljubezenski napoj, ki ju za večno združi v strastni ljubezni.

Sledi praznovanje Izoldine in Markove poroke, toda kraljica in Tristan se kljub strahu in mukam še vedno predajata strastni ljubezni, dokler ju ne zaloti kralj. Od tega trenutka dalje pa se zgodba razplete različno.

V eni izmed različic kraljev vitez smrtno rani Tristana. Ta se umakne v rodno palačo, da tam dočaka smrt ... In Izoldin prihod, ki bi ga ponovno lahko rešil. Izolda zares prispe z barko, toda za petami ji je že kralj z vitezi. Razplet je usoden in nihče ne preživi, razen Marka, ki postane nema priča dogodkov. Tristan in Izolda se s pesmijo večni ljubezni, ki bolj spominja na slavospev kot žalostinko, poslovita od življenja.

V drugi različici kralj Mark prežene ljubimca z dvora, potem ko ju zaloti. Zatečeta se v samoto gozda (ali v gozdno jamo), dokler ju nekega dne Mark ne preseneti v spanju. Med njima leži Tristanov meč kot simbol nedolžnosti in čistosti. Takrat kralj odpusti soprogi in jo odpelje s sabo, Tristana izženejo v Armoriko. Tam se poroči s hčerko vojvode, Beloroko Izoldo. Vendar se zaradi spomina na ljubimko ne zbliža z ženo.

Tristana zopet smrtno ranijo, ko se postavi v bran prijatelja. Pošlje po Izoldo Plavolaso, edino, ki ga lahko pozdravi. V znak, da prihaja, bo barka, ki naj bi jo pripeljala, razvila bela jadra, če Izolde Plavolase ne bo na barki, bodo jadra črna. Ko se ladja pojavi na obzorju, Beloroka Izolda, bolna od ljubosumja, Tristanu sporoči, da so jadra črna. Tristan izgubi poslednje upanje in življenje v njem ugasne. Ko Izolda spozna, kaj se je zgodilo z ljubimcem, se uleže poleg njega in še sama umre.«

V eni izmed različic romana, ki jo v prevodu Janeza Negra lahko preberemo tudi v slovenščini, se zgodba po Tristanovi smrti še nadaljuje. Kralj Mark prispe v Bretanjo po trupli obeh zaljubljenca, ju položi v krsti – Izoldo v krsto iz kalcedona, Tristana v krsto iz berila – in odpelje pokopat v domači Tintagel. Pokoplje ju pri neki kapeli; enega v grob na desni stani apside, drugega v grob na levi strani apside. Čez čas iz Tristanovega groba požene zelena robida in se vsa cvetoča in trdoživa pogrezne v grob Izolde Plavolase. Čeprav so jo trikrat poskušali izrjaviti, je robida vedno znova zrasla nazaj. Potem je kralj Mark ukazal, naj je ne ruvajo več.

2.3. Ljubezen, silnejša od smrti

Revni grof je snubil kraljevo hčer, zato ga je kraljica dala ubiti. Čeprav iz pesmi ni razvidno, zakaj je umrla tudi kraljična, lahko sklepamo, da je umrla od žalosti. Iz grofovega groba požene glogov grm, iz groba mlade kraljične pa rožni grm. Kraljica ju ukaže izruvat, a ruvanje ni bilo uspešno. Iz njegovega grma se nato rodi sokol, iz njenega pa čaplja, ki skupaj poletita v višave.

3. PRIMERJAVA MED DELI

V vseh delih ima ženska vlogo plemkinje. V *Graščakovem vrtnarju* gre za ljubezen med graščakovo hčerjo in vrtnarjem. Pri *Ljubezni, silnejši od smrti* snubi grof kraljično, njena mati pa temu močno nasprotuje. Izolda pa je bila obljubljen kralju Marku in je zato Tristan po viteškem kodeksu ni smel snubiti.

Konci vseh del so si zelo podobni, saj gre v vseh za prepovedano ljubezen, kjer zaljubljenca na koncu umreta, rože na njihovih grobovih pa se med seboj povežejo. Rože torej povežejo med seboj zaljubljenca po smrti. V španski romanci *Ljubezen, silnejša od smrti* se zgodba sicer nadaljuje in pridobi še dodaten simbolni pomen. Iz glogovega grma poleti sokol, iz rožnega pa čaplja, ki skupaj poletita v višave – to predstavlja pobeg v svobodo.

Pri slovenski ljudski baladi *Graščakov vrtnar* iz vrtnarjevega groba zraste lilija, ki se poveže z vrtnico, pognano iz kraljičinega groba. V španski romanci *Ljubezen, silnejša od smrti* se iz glogovega grma rodi sokol, iz groba kraljične pa čaplja, ki skupaj odletita v svobodo. Iz Tristanovega groba so pognale robide, ki so se zarasle tudi v Izoldin grob.

4. MOTIV RASTLIN IN NJIHOVA SIMBOLIKA

Rože v teh delih imajo poseben pomen oz. simbol. Zanimivo, da nobena izmed teh rož ni značilna za slovansko/slovensko mitologijo, kot sta npr. nagelj in lipa. Sklepamo, da se verjetno tako kaže vpliv španske romance.

Rastline, značilne za slovansko/slovensko mitologijo:

- nagelj: simbol prijateljstva in srečne ljubezni
- lipa: simbol zdravja, življenja, zmage in rodovitnosti

Rože iz predstavljenih del:

- vrtnica, rožni grm: simbol plodnosti, lepote in čistosti
- lilija: simbol nedolžnosti
- robide: simbol temačnosti
- glogov grm: simbol sreče, upanja in veselja

5. ZAKLJUČEK

Ugotovile smo, da so si ta tri srednjeveška dela med seboj precej podobna, saj vsa predstavljajo motiv neuresničljive ljubezni. Skupno jim je tudi to, da glavne osebe umrejo in da nato na njihovih grobovih zrastejo rože. Te se med seboj povežejo in vse imajo svoj pomen. Simboli predstavljajo predvsem čustva – čustva, ki jih drug do drugega gojijo glavni junaki, ali pa moč ljubezni med mladimi zaljubljenici.

Izbrane rože v slovenski ljudski pesmi nakazujejo večje vplive španske romance, saj izbrane/predstavljene rastline niso povezane s slovansko/slovensko mitologijo.

6. VIRI IN LITERATURA

Knjižni viri in literatura

Darinka Ambrož [et al.], 2000: *Branja 1: Berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.

Jože Karlovšek, 2017: *Slovenske bajeslovne in pripovedne podobe*. Ljubljana: Društvo Slovenski pravoverci.

Klemen Lah [et al.], 2007: *Berilo 1: Učbenik za slovenščino – književnost v 1. letniku gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mark O'Connell, Raje Airey, 2016: *The Illustrated Encyclopedia of Signs&Symbols: Identification and analysis of the visual vocabulary that formulates our thoughts and dictates our reactions to the world around us*. UK: Hermes House.

Spletni viri

Dijaški net, 2018: *Ljudsko slovstvo*. Dostopno na: <https://dijaski.net/gradivo/slo_rfk_ljudsko_slovstvo_01> [Dostop: 15.2.2019]

Slonep.net: *Vodič: Simbolika vrtnic*. Dostopno na: <<https://www.slonep.net/vrt-in-okolica/roze/vodic/simbolika-vrtnic>> [Dostop: 15.2.2019]

Delia Steinberg Guzmán, 2016: *Tristan in Izolda: mit in simbolizem*. Dostopno na: <<https://akropola.org/tristan-in-izolda-mit-in-simbolizem/>> [Dostop: 16. 2. 2019]

Vitapur Blog, 2016: *Odkrijte pomen rož*. Dostopno na: <<https://www.vitapur.si/blog/odkrijte-pomen-roz.html>> [Dostop: 15. 2. 2019]

Prilogi – dve obravnavani besedili

Priloga 1 – besedilo ljudske pesmi *Graščakov vrtnar (Branja 1)*

Stoji, stoji prebeli grad,
pod belim gradom vrtec nov.
Po njem pa hodi vrtnar mlad,
lepo je žvižgal ino pel:
»Če sem prav kmečkega rodu,
sem le vrtnarskega stanu,
pa imam lepo deklico,
imam gosposko ljubico!«

Grajski gospod v lini stoji,
vse dobro sliš', kar govori.
»Le-sem, le-sem, moja gospa,
vrtnar pa najno hčer ima!«
»Oj tiho, tiho, moj gospod,
nikar ne bodi nanjga hud!
Se je od vinca dvojeja
vrtnarju glavca zmešala.«

»Oj le-sem, le-sem, vrtnar moj!
Le pri ti priči mi obstoj,
če moja hčerko ti poznaš,
če moja hčerko ti štimaš?«
»Jaz vaše hčerke ne poznam,
jaz vaše hčerke ne štimam.«
»Brž, hlapci moji, sem pojte,
vrtnarju roke zvežite!
Eni pojte po sodnika,
eni pojte po rabeljna:
sodnik ga bo obsojeval,
glavico rabelj mu jemal.«

»Kaj pa je tebi, moja hči,
da brišeš zmerom si oči!«
»Oh, kaj bi si ne brisala,
mi suknjica je ukradena!«
»Le nič ne maraj, moja hči,
saj ti bom kupil druge tri.«
»Kupite mi jih, al pa ne,
nosila ne bom nóbene!«

Še hčerka pravi, govori:
»Vstanite, hlapci, brž moji!
Konjiča mi opravljajte,
kočijo mi naprezajte,
da me na travnik popelja,
da videla bom vrtnarja,
ki bo nedolžno kri prelil,
ki bo nedolžno smrt prebil!«

Vrtnar na travniku kleči,
ima zavezane oči:
»Odveži, rabelj, mi oči,
da videl bom čez vse ljudi! –

Zaveži, rabelj, mi oči,
že videl sem čez vse ljudi:
med njimi je tud ljubica
mojega srca zvestega!«
Meč rabelj prvič zavihti,
al meč med plečmi ostrmi.
Je omedlela ljubica
in padla je na črna tla.
Ko drugič se zabliska meč,
vrtnarju pade glavca preč.
Je ljubca trikrat zdihnila,
slovo od sveta jemala.

Še so se pogovarjali,
kam njiju bi pokopali.
Potem pokopati velé
vsacega na en kraj cerkvé.
Iz njega raste lilija,
iz nje pa raste vrtnica;
dorastli sta vrhá cerkve,
tam sta sklenile skupaj se,
ste kviško rastle v sveti raj,
ki nam ga Bog vsem skupaj daj!

Velike Lašče, Dolenjska

Priloga 2 – besedilo španske romane *Ljubezen, silnejša od smrti (Branja 1)*

Ljubezen, silnejša od smrti

Niño grof, na smrt zaljubljen,
se čez morje je odpravil,
konja svojega napajat
gnal je na šentjanžev praznik.
Ko je konj si žejo tešil,
sladko pesem pel je žlahtnik:
kar pod nebom ptičic leta,
pesem sluša, se ustavi,
in popotnik, ki potuje,
kam namenjen je, pozabi,
in mornar na morju širnem
ladjo k njemu zakrmari.

Je pri delu še kraljica,
hčerka pa še kar sanjari.
»Brž pokoncu, Albaniña,
z mehkih pernic, hčerka, vstani,
slišala boš petje milo
morske deklice v daljavi.«

»Saj tako lepo ne poje
morska deklica, o mati,
prejkoprej bo to grof Niño,
ki umreti zame kani.
O da kdo v tegobi hudi
bi mu mogel pomagati!«

»Če ljubezen ta ga muči,
s pesmijo naj vred gre k vragi,
in da jo nikdar ne užije,
smrt velé mu moji ukazi!«

»Če ubiti ga velíte,
skupaj pokopljite naji.«

On umre polnočno uro,
ona ob kokotov glasi,
njo tedaj kot hčer kraljevo
v grob denó tam pri oltarji,
njega pa, sinu grofiča,
nekaj sežnjev bolj pri vratih.
Rožni grm iz nje požene,
glogov grm iz njega zali,
raste prvi, raste drugi,
združi ju objem presladki,
veje pa, ki so narazen,
v žalosti ječe neznanski.

In kraljica, zlobe polna,
ukaže grma izruvati,
hlapčiču pa, ki ju ruje,
ni solzá moč zadržati.
Ptica iz nje rodi se čaplja,
a iz njega sokol hrabri,
skupaj pod nebo vzletita,
skupaj letata v višavi.

Prevedel Niko Košir

Niño – izg. nínjo;
Albaniña – izg. albaní-
nja.